Universiteit
Leiden
The Netherlands

De geest van het Oude Loo. Juliana en haar vriendenkring 1947-1957

Bree, J.T.L.M. van

Citation
Bree, J. T. L. M. van. (2015, June 24). *De geest van het Oude Loo. Juliana en haar vriendenkring 1947-1957*. Uitgeverij Conserve, Schoorl. Retrieved from https://hdl.handle.net/1887/33647

Version:	Corrected Publisher's Version
License:	Licence agreement concerning inclusion of doctoral thesis in the Institutional Repository of the University of Leiden
Downloaded from:	https://hdl.handle.net/1887/33647

Note: To cite this publication please use the final published version (if applicable).

Cover Page

Universiteit Leiden

The handle http://hdl.handle.net/1887/33647 holds various files of this Leiden University dissertation.

Author: Bree, Han van
Title: De geest van het Oude Loo. Juliana en haar vriendenkring 1947-1957
Issue Date: 2015-06-24

20

De schijn van sekte en New Age

De Oude Loo-conferenties kregen naast waardering ook kritiek. Er zou te weinig aandacht zijn voor de Bijbel en uitgenodigde dominees ontwaarden een sterke afkeer van de gevestigde kerken. Volgens oud-voorbereider Van Dijk gedroeg de kring rond Hofmans zich bovendien sektarisch. In de hofcrisis van 1956 zouden de bijeenkomsten voor Juliana als onverenigbaar met haar ambt worden gezien en mocht zij er van dan af niet meer aan deelnemen. Wat maakte het Oude Loo zo omstreden? Was er sprake van sektevorming? En ook: waren de bijeenkomsten hun tijd vooruit en vormden ze een voorafschaduwing van de New Age – een veelgebruikte term in Apeldoorn?

Eerder is al gewezen op de kritiek dat de kerken tijdens de Oude Loo-conferenties werden verketterd. Het ging Kaiser en de andere voorbereiders immers om 'hyperindividualiteit'.[1] Iedere gelovige moest zijn eigen, door God bepaalde weg volgen en mocht zich daarbij niet laten leiden door regels, voorschriften en dogma's die door anderen waren opgesteld. Imitatie was het tegendeel van overgave aan God. Kerken droegen alleen maar bij aan verstarring en wezen dus de verkeerde weg.

Individualisering

In zekere zin sloot die opvatting aan bij de ideeën van Karl Barth. Volgens de invloedrijke Zwitserse theoloog draaide het om God en om geloof, niet om religie, ervaring of wereldbeschouwing. Er liep, zo benadrukte hij, niet een weg van de mens naar God, maar enkel een weg van God naar de mens.[2] Ook bij hem ging het om een absolute geloofsgehoorzaamheid. Al was er in zijn optiek wel degelijk een rol voor de kerk, maar die diende vooral een open, vrije vergadering van gelovigen te zijn, een vrije tribune.[3] Of, in de terminologie van het Oude Loo: een open veld.

Het benadrukken van de eigen rol van het individu paste in een maatschappelijke en religieuze tendens die al langer gaande was. Sedert de negentiende eeuw werd individuele ontwikkeling steeds belangrijker geacht en ook gelovigen streefden steeds nadrukkelijker naar zelfontplooiing en zochten hun heil daarbij steeds vaker in alternatieve religieuze bewegingen en dus buiten de traditionele kerken. Sterker nog, in hun religieuze zoektocht werden de ker-

Op 23 augustus 1948, dus kort voor haar troonsbestijging, woont prinses Juliana samen met prins Bernhard in Amsterdam de oprichting bij van de Wereldraad van Kerken. Zij staan achter de bestuurstafel rond voorzitter pasteur Marc Boegner.

ken door een groeiend aantal gelovigen als irrelevant of zelfs als hinderlijk ervaren.[4]

De opkomst van het individualisme had verregaande consequenties voor het christendom. Volgens godsdienstfilosoof Charles Taylor was die 'toenemende fragmentarisering' al in de Middeleeuwen ingezet en zou die na 1950 zijn hoogtepunt bereiken. Gaandeweg ontstond 'in westerse samenlevingen een algemene cultuur van "authenticiteit" of expressief individualisme, waarbinnen mensen worden aangemoedigd hun eigen weg te vinden, hun eigen vervulling te ontdekken, "hun eigen gang te gaan"'.[5]

Taylor signaleerde dat gelovigen vanaf eind jaren vijftig meer en meer op zoek gingen naar hun eigen religieuze identiteit en zich daarbij steeds minder aan kerk en dogma's gelegen lieten liggen. Ze stelden zelf een mix samen uit diverse religieuze componenten. Het gevolg was een soort 'knutselwerk',[6] *bricolage*, dat met name in de *New Age* tot uiting zou komen in allerlei eigen, als authentiek ervaren spirituele brouwsels.

Ook in Nederland was de ontkerkelijking zichtbaar, met name in de Hervormde Kerk. Sinds de Eerste Wereldoorlog was het aantal buitenkerkelijke hervormden gestaag toegenomen, vooral onder arbeiders en intellectuelen.[7] Nederland kende in vergelijking met de buurlanden sowieso al een relatief hoog percentage buitenkerkelijken.[8] Daarnaast was er na 1945 – mede onder invloed van Barth – een tendens onder hervormde predikanten om het geloofsleven minder nadrukkelijk te verbinden met het instituut kerk, maar de persoonlijke relatie tussen gelovige en God meer centraal te stellen.[9] Bij de deelnemers aan de Oude Loo-conferenties zaten dan ook niet toevallig veel christenen die uit de hervormde kerk afkomstig waren.

Periodisering

De toenemende individualisering was volgens Hugh McLeod een van de redenen waarom het christendom in de jaren zestig in de problemen kwam. Hij noemde nog twee factoren die een rol speelden: de toenemende afkeer van de kerkelijke moraal en de groeiende welvaart.[10] De invloed van het christendom was overigens al veel langer aan het afnemen door de opkomst van wat McLeod vier 'alternatieve wereldbeelden' noemde: de wetenschap, het socialisme, de kunst en de ondogmatische religies als theosofie en antroposofie.[11]

Veel Nederlandse historici zien eveneens begin jaren zestig binnen het christendom een kentering optreden.[12] Het proces van afbrokkeling in de kerken begint zichtbaar te worden, eerst bij de hervormden, later ook bij de katholieken en de gereformeerden. Na 1960 verdween volgens Van Eijnatten en Van Lieburg 'onder grotere bevolkingsgroepen niet alleen de binding met georganiseerde vormen van religie, maar zelfs elke affiniteit met het christendom als zodanig'.[13]

Sommige gelovigen zegden in de jaren zestig hun religieuze gevoelens helemaal vaarwel. Anderen daarentegen zochten hun heil juist in allerlei kleinere religieuze bewegingen – die in Nederland sowieso de hele twintigste eeuw al relatief sterk vertegenwoordigd waren.[14] Het ging daarbij bijvoorbeeld om het Apostolisch Genootschap, de volgelingen van Lou de Palingboer, de Maranatha-beweging, de Pinksterbeweging, het Leger des Heils, de Theosofie, Antroposofie, Christian Science, Adventisten, Jehova's Getuigen, de Vrij-Katholieke Kerk en de Oxford Beweging/Morele Herbewapening.[15] Diverse aanhangers daarvan vonden ook hun weg naar Apeldoorn.

Hier hoeft niet nader te worden ingegaan op de discussie of in Nederland vanaf de jaren vijftig sprake was van 'secularisatie' (afnemend belang van de religie), dan wel van 'transformatie' (anders vormgeven van het geloof). Net zomin als op de vraag of er bij de overgang van de jaren vijftig naar de jaren zestig/zeventig sprake was van een 'evolutie' (met de jaren vijftig als kweekvijver van de latere ontwikkelingen), dan wel van een 'revolutie' (met de jaren zestig/zeventig als een heftige reactie op de gezapige naoorlogse jaren).[16] Voor het Oude Loo doet dat er ook niet toe: de grootste veranderingen op het gebied van individualisering en kerkafval zouden zoals gezegd pas rond 1960 manifest worden.

Het tij tegen

De conferenties in Apeldoorn zaten daar net voor en hadden het religieuze tij vooral tegen. De grote christelijke kerken waren door hun houding tegenover het nazisme versterkt uit de Tweede Wereldoorlog tevoorschijn gekomen. Dat was onder meer terug te zien in het (tijdelijk) toenemende kerkbezoek. Al snel na de bevrijding stonden de 'oude' verzuilde structuren weer fier overeind.[17] In het daaropvolgende decennium zouden de gevestigde kerken het toppunt van hun georganiseerde macht bereiken – mede dankzij de, zeker in vergelijking met de omringende landen, opvallend hoge participatiegraad van gelovigen, met name bij katholieken en gereformeerden.[18]

De macht van de kerken werd nog versterkt door de Koude Oorlog. Daarin was niet alleen sprake van een confrontatie tussen twee politiek-economische machtsblokken, maar ook van een botsing tussen wereldbeschouwingen. In die optiek vormde het christendom een integraal onderdeel van de westerse identiteit. De westerse beschaving zou niet overleven zonder een herwaardering van de religieuze, christelijke waarden. En de kerken moesten daarvoor garant staan.[19]

Aan die herkerstening probeerden de Amerikanen nadrukkelijk een steentje bij te dragen. Zij maakten na 1945 een 'religious revival' door[20] en vreesden een moreel verval van Europa na de verwoestende strijd tegen nazi-Duitsland. Daarom kwam de VS niet alleen met financiële Marshallhulp over de brug, maar werden tegelijkertijd diverse evangelisatiecampagnes opgestart. Ook Nederland werd bezocht door jonge, frisse Amerikaanse predikanten en diverse Amerikaanse christelijke bewegingen gingen zich hier steeds nadrukkelijker manifesteren. *Youth for Christ* hield in 1946 voor het eerst een bijeenkomst in Nederland. Deze vrijwilligersorganisatie, die zich niet aan één bepaalde kerkelijke richting wilde binden, trachtte jongeren met massabijeenkomsten, Bijbelstudie en (alcoholvrije) koffiebars op het rechte (christelijke) spoor te houden.

Tot de welbespraakte Amerikaanse evangelisten die de oceaan overstaken, behoorde de charismatische Billy Graham. Die bracht in 1954 en 1955 met zijn gloedvolle preken tienduizenden mensen op de been in respectievelijk het Olympisch Stadion in Amsterdam en de Kuip in Rotterdam. Een andere Amerikaan die Nederlanders tot een meer persoonlijke geloofsgetuigenis trachtte over te halen, was Thomas Lee Osborn. Naar eigen zeggen 'gestuurd door God', sprak hij onder meer in 1958 op het Haagse Malieveld. Daar en op andere massabijeenkomsten vroeg hij de aanwezigen wie er genezen en bekeerd wilde worden. Velen gaven aan die oproep gehoor en getuigden daar vervolgens publiekelijk van.[21]

Net als Osborn deden nog tal van andere evangelisten aan gebedsgenezing. De *English Council of Healing* hield vanaf 1951 in Nederland zogeheten healingdiensten en na 1953 deed de Duitse predikant Hermann Zaiss hetzelfde. Ook de Nederlandse predikant Johan Maasbach, die als vertaler van Osborn landelijke bekendheid had gekregen, verkondigde nadrukkelijk de helende werking van het geloof in Jezus Christus.

De directe, emotionele en vooral persoonlijke wijze waarop evangelisten als Graham en Osborn uiting gaven aan hun geloof, werd in Nederland enerzijds met bewondering maar tegelijkertijd ook met een zekere gêne gadegeslagen. Nederlanders waren in die tijd nog niet zo gewend om hun gevoelens te uiten – zeker niet in het openbaar. De boodschap van de Amerikaanse predikanten dat iedereen zich individueel tot Jezus moest richten, was min of meer vergelijkbaar met het geluid dat op het Oude Loo weerklonk. Met het verkondigen van die boodschap zetten de Amerikaanse evangelisten de traditionele kerken echter buitenspel. Ook dat was lastig en ongemakkelijk voor veel

Nederlanders, die bovendien vaak argwanend stonden tegenover de 'Goddelijke genezing'.[22]

Onder gereformeerde en hervormde dominees groeide dan ook de weerstand tegen dergelijke alternatieve, individuele vormen van pastorale zorg. Zij vonden het zorgwekkend dat de bijeenkomsten van de gebedsgenezende Osborn en Maasbach zo massaal werden bezocht. De verkeerschaos die daardoor ontstond, zorgde bovendien nog voor extra publiciteit en dus extra aandacht. Dat dominees die 'genezing' toeschreven aan psychosomatische processen, was voor de betrokkenen niet zo relevant – zij waren blij beter te zijn en schreven dat toe aan de inmenging van Jezus Christus. Het geloof in de genezende kracht van het gebed en de enorme belangstelling voor de persoon-

Om te voorkomen dat het Oude Loo door de buitenwacht als een sekte zou worden gezien, krijgt iedereen in principe maar één keer een uitnodiging. Tot de uitzonderingen behoort Cor Kars (links), hier in gesprek met enkele andere deelnemers.

lijke en emotionele boodschappen van met name de Amerikaanse predikanten waren tekenen dat er na de Tweede Wereldoorlog onder gelovigen iets aan het veranderen was. Blijkbaar hadden mensen behoefte aan een eenvoudige boodschap en een vorm van directe hulp, die door de traditionele kerken noch door de traditionele medische wetenschap voldoende werd geboden.[23]

Waar Juliana en het Oude Loo mee te maken kregen, was dat in die verzuilde samenleving van die Koude Oorlogsjaren voor de meeste Nederlandse politici weliswaar religieuze inspiratie 'een dagelijkse realiteit' was en dat de parlementariërs zich in hun politieke keuzen door hun godsdienstige overtuiging lieten leiden, maar daarbij wisten zij zich gelegitimeerd door hun kerk en hun partij. 'Buiten die patronen, dat wil zeggen buiten deze traditioneel door mannen gedomineerde machtsstructuren, verloor religiositeit haar legitimiteit.'[24] Dat maakte het Oude Loo en Juliana kwetsbaar en vatbaar voor kritiek – zeker wanneer gebedsgenezing en antikerkse gevoelens om de hoek kwamen kijken.

Sektevorming

Waar het Oude Loo met name onder te lijden had, was de onder meer door Van Dijk en Metman geuite beschuldiging van 'sektarisch gedrag'.[25] Volgens beide informanten van de BVD was er, net als bij andere sekten het geval was, ook in de kring rond het Oude Loo sprake van 'hersenspoeling': leden zouden dankzij manipulatieve technieken willoos de charismatische leider volgen. En dat terwijl de voorbereiders op het Oude Loo juist alles in het werk stelden om te voorkomen dat ze als een sekte werden afgeschilderd. Dat er officieel geen organisatoren waren, maar alleen 'voorbereiders'; dat iedereen in principe slechts één keer werd uitgenodigd en dat ook vertegenwoordigers van kerkelijke en spirituele organisaties welkom waren – dit alles diende om te voorkomen dat de conferenties in een kwade reuk kwamen te staan en als sektarisch konden worden bestempeld. Maar daarmee maakten ze zich meteen verdacht, want 'alle sekten ontkennen dat ze sekten zijn en dat is […] het eerste kenmerk van een sekte'.[26]

Niet alleen de voorbereiders, ook deelnemers aan de conferentie benadrukten dat er van sektevorming geen sprake was. Professor Gustav Mensching uit Bonn gaf in het najaar van 1956 in een artikel in *Welt am Sonntag* met redenen omkleed aan waarom het Oude Loo volgens hem niet aan de criteria daarvoor voldeed.

> Nichts wäre abwegiger als der Verdacht, dass in der Umgebung der Königin Juliana eine Art 'Sekte' entstanden ist. Zur Grundstruktur jeder Sekte gehört, dass sie eine geschlossene Gemeinschaft bildet mit einem fest formulierten, 'exklusiven' Bekenntnis. Gerade dies aber ist hier nicht der Fall.[27]

Cruciaal in de beleving van de voorbereiders en veel deelnemers was dat het Oude Loo zich niet bezighield met materialistische, aardse zaken zoals politieke besluitvorming, maar zich op een hoger, geestelijk niveau bewoog – zoals ook naar voren kwam in de discussies rond de mislukte Urbergconferenties. Ze wilden niet de zoveelste stroming, de zoveelste beweging, de zoveelste organisatie zijn. Ze wilden uniek zijn en zagen zichzelf als een door God uitverkoren voorhoede die vanuit Nederland een overkoepelende brugfunctie te vervullen had.

In de ogen van Kaiser en de anderen waren hun conferenties vooral zo uniek omdat er via Greet Hofmans een direct contact met de Allerhoogste bestond. Wie dat niet volgde, begreep de portee van de beweging niet. Met Hofmans als helderhorende leidsvrouwe en Wim Kaiser als haar compromisloze spreekbuis, kreeg het Oude Loo ondanks alle verklaringen van het tegendeel toch al vrij snel het stempel een soort sekte te zijn. De vergelijking met Raspoetin, voor zowel Hofmans als Kaiser, maakte de 'sektariërs' van het Oude Loo in brede kring extra verdacht.

Vijandig

Het lastige van het begrip 'sekte' is dat er diverse definities of omschrijvingen bestaan die echter geen van alle bevredigen. Het gaat bij het duiden van sekten vaak meer om een gevoel dan om feiten. In het kader van de appreciatie van de conferenties in Apeldoorn is het van belang na te gaan hoe sekten in de jaren vijftig werden gedefinieerd, en of en in hoeverre het Oude Loo daaraan voldeed. Twee voorbeelden van dergelijke definities zullen hier nader onder de loep worden genomen.

In 1959 formuleerde Bryan Wilson een reeks kenmerken die in variaties en gradaties bij iedere sekte terug te vinden zouden zijn. De belangrijkste zijn dat het lidmaatschap een vrije keuze is en niet door geboorte wordt bepaald; dat de groep een exclusief en gesloten karakter heeft; dat de naar persoonlijke perfectie strevende leden het idee hebben tot een elite te behoren die een bijzonder inzicht bezit en/of een bijzondere opdracht te vervullen heeft; dat de groep onverschillig of vijandig staat tegenover de samenleving en de overheid; en dat overtreders van de regels als verraders worden beschouwd en voor hun overtredingen gestraft of uitgesloten worden.[28]

Zoals Mensching al aangaf voldeed het Oude Loo zeker niet aan al deze criteria voor een sekte: er was geen sprake van een lidmaatschap, van 'verraders' was ook geen sprake (wel van tegenstanders en mensen die het belang van de bijeenkomsten niet onderkenden) en echt 'gesloten' kon de kring rond Hofmans ook niet worden genoemd. Het uitgangspunt was juist dat de grondgedachte van de bijeenkomsten zich als een soort olievlek over de bevolking moest verspreiden en dat kon het beste bereikt worden door zoveel mogelijk mensen van divers religieuze pluimage aan de conferenties te laten deelnemen.

Dit nam echter niet weg dat het Oude Loo toch op grond van de kenmer-

ken van Wilson als een sekte gezien kón worden. Zo meenden de voorbereiders wel degelijk dat ze tot een elite behoorden en een bijzondere opdracht te vervullen hadden op weg naar de 'theocratie', de heerschappij van God op aarde. Een afkeer van aardse zaken was Kaiser en co ook niet vreemd en bovendien was er duidelijk sprake van spanning tussen de groep van het Oude Loo en de (politieke en kerkelijke) omgeving.

Hoogmoed

Een paar jaar voor Wilson schreef Feitse Boerwinkel *Kerk en secte*. Daarin trachtte de cultuurfilosoof het fenomeen 'sekte' en het belang daarvan voor de gevestigde kerken in kaart te brengen. Sekten en andere buitenkerkelijke bewegingen moesten volgens Boerwinkel worden gezien als een correctiemechanisme voor de op onderdelen falende kerken.

Boerwinkel onderscheidde sekten in positieve én in negatieve zin. De eerste groep beoogde het beïnvloeden en het verbeteren van kerken en hoopte de afscheiding ooit ongedaan te kunnen maken. Een 'negatieve' sekte daarentegen keerde zich van de kerken af en betreurde de ontstane breuk niet. Als het Oude Loo als sekte werd gezien, moest het dus als een 'negatieve' beweging worden beschouwd.

Maar was de kring rond Hofmans wel een sekte volgens de definitie van Boerwinkel? Hij formuleerde vijf 'neigingen', oftewel 'primaire elementen van de sectegeest'.[29] Dat waren achtereenvolgens de neigingen tot perfectionisme, isolatie, anticipatie, verabsolutering van een deelwaarheid en ressentiment. Samen vormden zij in de visie van Boerwinkel een van de zeven hoofdzonden en wel 'hoogmoed'.[30] Want had Augustinus er niet op gewezen dat indien er geen hoogmoed bestond, er geen sektariërs zouden zijn?[31] Hoe verhoudt het Oude Loo zich tot deze sektemeetlat uit de jaren vijftig?

De neiging tot *perfectionisme* werd door Boerwinkel omschreven als het streven 'tot volkomenheid, tot gaafheid en zuiverheid'. De wil om zuiver te zijn in levenswandel en leer vond hij op zichzelf geen verkeerd streven. Het werd volgens hem pas sektarisch als er geen ruimte was voor solidariteit met 'de niet-zo-zuiveren', waarop bovendien geringschattend werd neergekeken. Het werd echt gevaarlijk wanneer dit perfectionisme 'zich verbindt met de illusie dat de waarheid formuleerbaar zou zijn', dus wanneer er geen oog meer was voor de betrekkelijkheid van de nagestreefde zuiverheid.

Deze neiging gold in ieder geval in meer of mindere mate voor Kaiser: hij wilde zo zuiver mogelijk Gods wil opvolgen, en wie in zijn ogen niet de juiste weg bewandelde, kreeg de wind van voren. Ook wat betreft de waarheidsillusie balanceerde Kaiser, met zijn eis tot compromisloze overgave aan de door Hofmans geopenbaarde goddelijke doorgevingen, op een gevaarlijke sektarische rand. Daarbij moet wel worden opgemerkt dat Hofmans zelf veel minder strikt was: volgens haar moest iedereen zelf bepalen wat hij of zij met de doorgevingen deed.

Onder de neiging tot *isolatie* verstond Boerwinkel dat een sekte 'zich met

een – liefst niet te grote – groep gelijkgezinden isoleert van het grote geheel en zich daar heerlijk veilig en thuis voelt'. Daarmee keerde de sekte zich af van andersdenkenden, en zeker van de kerken. Bovendien bestond de neiging iedere 'medeverantwoordelijkheid voor het maatschappelijke, politieke en culturele leven' af te wijzen. De sektariër wilde daaraan 'zijn handen niet vuil maken'.

Dit zich met een besloten groep uit de wereld terugtrekken en die aan haar lot overlaten, is wat betreft het Oude Loo een lastige 'neiging'. Enerzijds wilden de voorbereiders juist niet dat hun gedachtegoed beperkt bleef tot een kleine groep. Het was nadrukkelijk de bedoeling zo veel mogelijk mensen voor hun religieuze opvattingen te winnen. Toch ontstond er gaandeweg een enigzins afgebakende groep gelijkgestemden – en daartoe behoorden naast de voorbereiders degenen die regelmatig de bijeenkomsten op het Oude Loo mochten bijwonen. Daarnaast bestond er bij Kaiser en co ook de neiging zich af te keren van banale wereldlijke zaken; zij hielden zich immers bezig met een hoger, geestelijk niveau.

De neiging tot *anticipatie* was voor Boerwinkel dat sektariërs meenden verheven te zijn 'boven de zonde, de strijd, de dood en de verwachting uit'. Anderen dan de uitverkorenen hadden daarbij het nakijken. Dit klopte niet voor het Oude Loo. Daar overheerste het idee dat pas als iedereen mee zou werken aan Gods plan, de wereld gered zou worden. De 'bevoorrechten' van het Oude Loo vormden weliswaar in de woorden van Juliana een 'voorhoede', maar dat had te maken met het verkregen inzicht, niet met het hebben van voorrang op anderen. Wel voelden Kaiser en de zijnen zich verheven boven het politieke strijdgevoel, boven bewegingen als de Derde Weg en de Morele Herbewapening.

Wat betreft de vierde neiging, *verabsolutering van een deelwaarheid*, ligt de relatie met het Oude Loo weer wat ingewikkelder. Volgens Boerwinkel ging het hierbij om 'een eigenmachtige *keuze* uit het geheel van de christelijke waarheid, een voor-keur voor een bepaald deel ervan'. Meestal gaat het dan om een door de kerken veronachtzaamd deel van de waarheid, en zo kan een sekte een correctie zijn op het falen der kerken. De voorbereiders van het Oude Loo zetten vooral in op het herstel van een 'vormeloze' directe band tussen gelovige en God. Dat zou als een deelwaarheid bestempeld kunnen worden, maar voor Kaiser en de zijnen was het eigenlijk de hele en ook absolute waarheid, de essentie. Ze beschouwden zichzelf als de enigen die dat begrepen hadden, maar gingen ervan uit dat de rest van de mensheid wel zou volgen.

Ten slotte kenmerkte een sekte zich volgens Boerwinkel door een neiging tot *ressentiment*. Deze wrok, dit onmachtig wraakgevoel was vaak aanleiding tot een denigrerende houding tegenover anderen. 'Al spoedig komt zo'n verongelijkte er dan toe om die ander geestelijk neer te halen, te zeggen dat die ander toch maar een "mannetje van niets is".' Het is de kif, het zich misdeeld voelen. Boerwinkel stelde dat 'geldingsdrang' daarbij een zeer belangrijke rol

speelt. Als voorbeeld gaf hij de opstandige engel Lucifer, die in de toneelversie van Vondel zegt: 'Liever d'eerste vorst in eenigh lager hof / Dan in 't gezalight licht de tweede, of noch een minder'.[32] Dat gold zeker niet voor de voorbereiders. Voor hen ging het om het lijden voor en door God (zoals Job en Abraham hadden gedaan), en zeker niet om het strijden tegen God (zoals Lucifer had gedaan). Toch kon Kaiser een zekere mate van verongelijktheid niet worden ontzegd, al kwamen zijn wrok en achterdocht deels uit reële tegenwerking voort. Ook is het zo dat bijvoorbeeld de oude mevrouw Van Heeckeren zich denigrerend uitliet over de 'Dreesjes' van deze wereld.[33] Dat hing dan weer samen met het idee dat het aardse gekonkel niet belangrijk was. Het ging om verhevener zaken.

Kortom: de kring van het Oude Loo kwam op een aantal punten overeen met de contemporaine definities van zowel Wilson als Boerwinkel en kon dus ook als sekte worden gezien. Sterker nog, dat gebeurde ook. Wat daarbij ongetwijfeld zal hebben meegespeeld, zijn de doorgevingen van Greet Hofmans. Probleem was dat ook over de status daarvan van mening kon worden verschild, zoals bleek bij de discussies rond de Urberg-conferenties. Voor de een waren ze allesbepalend, terwijl Hofmans zelf bleef benadrukken dat de ontvanger er zelf mee aan de slag moest en zelf bepaalde wat hij of zij ermee deed. De ongrijpbaarheid van de doorgevingen heeft zonder twijfel bijgedragen aan de negatieve appreciatie van het Oude Loo.

De hiervoor reeds gememoreerde criticaster Van Dijk meende zelfs dat Greet Hofmans de voorbereiders 'geheel in haar macht' had. Hij zag daarom de situatie rond de koningin somber in en nam het op zich iedereen te waarschuwen tegen 'deze magische cirkel'.[34] Ook Metman meende dat Juliana het slachtoffer was van Hofmans en Kaiser, die haar oordeelsvermogen trachtten te breken.[35] In zijn optiek was er dus sprake van hersenspoeling. Die visie werd gedeeld door Van Dijk, die het had over 'groepshypnose'.[36]

De meningen daaromtrent van Metman en Van Dijk kwamen onder meer terecht bij BVD-baas Einthoven en via hem vervolgens bij bewindslieden als Drees en Beel en andere belanghebbenden. Van Dijk kende als vooraanstaand VVD-lid een aantal liberale bewindslieden persoonlijk (onder wie Stikker en Staf) en heeft ongetwijfeld ook tegenover hen zijn mening niet onder stoelen of banken gestoken.

En zo zal het idee dat er iets grondig mis was en dat er zich op het Oude Loo een soort sekte schuilhield, bij politici als Drees en Beel zijn versterkt. Daarmee viel ook de visie van prins Bernhard dat zijn vrouw door Hofmans was 'gehypnotiseerd',[37] in vruchtbare aarde – hoezeer Juliana en Wilhelmina het tegendeel beweerden. Dat de vorstin sprak van een 'zielsverwantschap'[38] en de prinses in 1956 tegenover de commissie-Beel nadrukkelijk verklaarde dat Hofmans beslist geen 'secte' of groep' wilde stichten, maar veeleer trachtte zichzelf overbodig te maken,[39] maakte blijkbaar weinig indruk. Wellicht werd het zelfs als een bewijs van het tegendeel gezien.

De geur van sektarisme deed de reputatie van de bijeenkomsten en de kring

Achter de dikke muren van kasteel het Oude Loo zou volgens tipgevers van de BVD sprake zijn van een 'magische cirkel' rondom Greet Hofmans, met 'valse mystiek' en 'groepshypnose'.

rond het Oude Loo geen goed. Het idee dat de koningin betrokken was bij een 'magische cirkel' en onder de invloed was van twee mensen die leden aan 'typische symptomen der paranoïde schizophrenie',[40] had voor haar eveneens ernstige gevolgen – nog los van het feit of zij daadwerkelijk in de greep was van of zelfs 'gehersenspoeld' werd door het duo Hofmans/Kaiser en of zij net zo volgzaam was als sommige andere leden van haar Baarnse vriendenkring, die de charismatische doorgeefster en haar strenge kompaan onvoorwaardelijk volgden.

New Age

Een belangrijk element in de redenering van de voorbereiders dat het Oude Loo geen sekte mocht worden genoemd, was het benadrukken dat iedere gelovige zijn eigen weg diende te gaan en vooral niet door anderen bedachte wegen moest bewandelen. Ook het ontbreken van strikte (leef)regels, de van persoon tot persoon verschillende doorgevingen van Hofmans en de aandacht voor oosterse godsdiensten en mystiek pleitten tegen het idee dat het Oude Loo een sekte zou zijn.

Die elementen maakten dat het Oude Loo – of specifieker: 'Greet Hofmans met haar theosofisch getinte boodschap van liefde en licht'[41] – is gezien als een soort voorbode van de religieuze veranderingen vanaf de jaren zestig. Die decennia werden – zeker in Nederland – gekenmerkt door een zich versterkt voortzettende ontkerkelijking en een toenemend zoeken naar individuele vormen van religiositeit en spiritualiteit. Net als in de rest van de wereld groeide in Nederland de belangstelling voor oosterse religies, zoals boeddhisme en hindoeïsme, die ook op het Oude Loo aan bod waren gekomen.

Daarop voortredenerend komt de vraag op hoe het Oude Loo zich verhoudt tot de *New Age* – vooral ook omdat in Apeldoorn sterk het besef leefde dat een nieuwe tijd aanstaande was.[42] Zoals Kaiser benadrukte in zijn slotwoorden op de laatste Oude Loo-conferentie: 'Een Nieuwe Tijd wordt geboren en een Oude Tijd sterft'.[43] Maar ging het hierbij om dezelfde nieuwe tijd als bij de wereldwijde spirituele beweging die vooral vanaf de jaren zeventig opgeld deed? Anders gesteld: was het Oude Loo een van de wegbereiders van die *New Age*?

Die vraag is niet eenvoudig te beantwoorden. Dat komt vooral omdat de *New Age*-beweging nogal diffuus was en is. Het is een verzamelterm voor een heel scala van esoterische filosofieën, occulte wetenschappen, alternatieve therapieën en eigenzinnige levenswijzen, die vanaf de jaren zestig steeds meer aanhangers kregen. Westerse psychologische theorieën werden gecombineerd met oosterse spirituele zienswijzen om tot de 'essentie' te geraken.

Overkoepelend uitgangspunt was de verwachting op de drempel van een nieuw astrologisch tijdperk te staan. Vissen liep ten einde en Waterman diende zich aan: 'This is the dawning of the age of Aquarius', klonk het in de musical *Hair* (voor het eerst opgevoerd in 1969 en vervolgens verfilmd in 1979). Hoewel niemand precies kon zeggen hoe en wanneer die omslag zich zou manifesteren, werden de tekenen al wel gezien – voor wie er oog voor had tenminste.

De omslag werd ook noodzakelijk geacht omdat anders de wereld ten onder zou gaan. Het ten einde lopende tijdperk Vissen had zich gekenmerkt door mannelijke dominantie, die zich onder meer vertaalde in een sterk dualistisch denken (goed/kwaad, man/vrouw, oost/west, gevoel/rede, geest/lichaam). Het gevolg was een dogmatische, rationele, onverdraagzame, oorlogszuchtige, verspillende en materialistische visie op mens en maatschappij, met funeste gevolgen voor 'moeder' aarde. Dankzij een nieuwe golf van spiri-

tuele of kosmische energie zou Waterman zorgen voor een verdere evolutie in de ontwikkeling van het menselijk bewustzijn. Dat zou leiden tot een holistisch wereldbeeld waarin vrouwelijke, emotionele, intuïtieve en harmonische gevoelens ruim baan kregen – zodat het (kosmische) besef van de eenheid der dingen de boventoon zou voeren, met wereldwijde vrede als logisch gevolg.

Volgens de (vaak jonge) aanhangers van de *New Age* hadden de traditionele kerken met hun starre, tijdgebonden dogma's en hun uitsluiten van andersdenkenden afgedaan. Daarvoor in de plaats moest de mens werken aan zijn eigen individuele, innerlijke, spirituele groei. Dat er behoefte was aan alternatieve religieuze belevingen, bleek uit het feit dat de leegloop bij de kerken hand-in-hand ging met een groeiende belangstelling voor yoga, (zen)meditatie, reïncarnatie, boeddhisme, astrologie, ufo's, parapsychologie, spiritisme, healing, alternatieve geneeswijzen en dergelijke meer.[44] Het holistische denken zorgde voor samenhang: alles had met alles te maken en alles hing met alles samen. De kleinste molecuul en de onmetelijke kosmos waren één en ondeelbaar.

De nieuwe mens moest op zoek gaan naar de eigen innerlijke stem en daarbij de eigen intuïtie volgen. Dat betekende dat allerlei ballast (in de vorm van tradities, dogma's en wetenschappelijke leerstelligheden) moest worden afgeworpen. Zelfverwezenlijking stond centraal, volkomen vrijheid was daarbij essentieel. Vrijheid om te rade te gaan bij allerlei religies en spirituele stromingen, zeker ook in het oosten. Dit alles was nodig om een perfect leven te leiden, hier op aarde. Iedereen moest zijn eigen weg daarheen zoeken.[45] Het geloof in God was daarmee niet zozeer verdwenen, als wel verlegd: 'I believe in a God, but through me. I am my own God'. De mens zag zichzelf dus als een 'eternal essence of God'.[46] God of de 'Spirit' was overal en in alles, dus ook in jezelf – en die innerlijke essentie moest worden aangeboord.

De *New Age* kende een lange voorgeschiedenis, waarvan het startpunt meestal wordt gesitueerd aan het einde van de negentiende, begin twintigste eeuw. In de 'occult revival' die toen ontstond, speelden de theosofe Helena Petrovna Blavatsky, de psycholoog Carl Gustav Jung, de esotericus George Ivanovitsj Gurdjieff en de mysticus Swami Vivekananda een belangrijke rol.[47] Mede door hun kennis van en interesse voor oosterse spiritualiteit droegen zij ieder op hun eigen wijze bij aan een soort religieus eclectisme dat een belangrijk kenmerk zou vormden van de *New Age*-beweging, waarin elementen uit het christendom, astrologie, kabbalah, occultisme en andere stromingen samenkomen.[48]

Ergens op de tijdslijn tussen het 'occult revival' aan het einde van de negentiende eeuw en de opkomst van de *New Age*-beweging zes à zeven decennia later bevinden zich de Oude Loo-conferenties. Ook in Apeldoorn bestond een afkeer van de gevestigde kerken met de verstikkende dogma's; werd er gezocht naar persoonlijke, individuele religieuze vorm en was er veel aandacht voor andere, vooral oosterse religies en mystici. Bovendien streefde zowel het Oude Loo als de *New Age* wereldvrede na.

Maar ondanks die interesse voor andere vormen van religiositeit en spiritualiteit en ondanks het gelijkaardige einddoel, gold met name voor de voorbereiders van het Oude Loo dat het christendom superieur was.[49] Het ging om het navolgen van die ene christelijke God. Ook werd die niet ín, maar buiten de mens gezocht. De mens moest gehoorzamen aan die externe God – en daarbij kon dankbaar gebruik worden gemaakt van de doorgevingen van Hofmans. Ook was de weg naar de wereldvrede verschillend: waar de *New Age* die trachtte te bereiken via innerlijke spirituele ontwikkeling, liep voor het Oude Loo die weg via onvoorwaardelijke, individuele overgave aan God.

Het nieuwe tijdperk waar in Apeldoorn naar werd uitgekeken, was dan ook niet Waterman. Kaiser en co hoopten op de vestiging van de 'theocratie'. De tijd dus dat de Allerhoogste zou heersen op aarde, zoals Hij dat had voorzien, maar waarvan gewone stervelingen geen idee konden hebben hoe dat zou uitpakken. De voorbereiders zagen zich desondanks als de wegbereiders van die goddelijke era. En daar moest iedereen, individueel en op eigen wijze zijn of haar steentje aan bijdragen. Een aantal deelnemers aan de Oude Looconferenties zal daar ongetwijfeld anders over hebben gedacht. Niet allemaal geloofden ze in de christelijke God als enig zaligmakende. Ook zullen er sommige deelnemers wel diep geraakt zijn geweest door oosterse wijsheden, zoals de theosofen en de aanhangers van het zenboeddhisme.[50] Maar de hoofdstroom was toch doordrongen van de superioriteit van de christelijke God.

Op het Oude Loo was er weliswaar aandacht voor oosterse religies, maar de conferenties vormden geen voorbode van de latere New Age.

Zo bezien behoorde het Oude Loo eerder tot de herfsttij van het christendom, dan dat het aan de wieg stond van een nieuw, spiritueel tijdperk. Al zal de nadruk op individuele religieuze beleving en het openstaan voor oosterse religies onbedoeld hebben bijgedragen aan die *New Age*.

Net naast de tijd

Het Oude Loo is dus enerzijds te typeren als een ouderwetse christelijke beweging, die zich in volledige, individuele overgave aan God wilde voorbereiden op de komst van de 'theocratie'. Dat was de missie. Het was wel een beweging die zich nadrukkelijk loskoppelde van de gevestigde kerken, juist in een tijd dat die sterk stonden – dankzij hun rol in de Tweede Wereldoorlog en dankzij de versterking van het reguliere christendom tijdens de Koude Oorlog. Het was bovendien een beweging van individuen, die volgens sommigen gevaarlijke sektarische trekjes bezat en daarmee de tijdgeest eveneens tegen had.

In Apeldoorn liepen ze ook niet bepaald voorop als het ging om het betrekken van jongeren bij hun werk. Alleen gelovigen met een zekere rijpheid waren welkom op de conferenties. Dat kwam erop neer dat de deelnemers, nog los van een juiste inhoudelijke ingesteldheid, de leeftijd van dertig jaar toch al ruim gepasseerd moesten zijn. Het Oude Loo haakte dus zeker niet in op de opkomende jeugdcultuur en was ook in die zin ouderwets. Wel waren er opvallend veel vrouwen op de conferenties aanwezig – een aspect waar later nog nader op zal worden ingegaan.

Er was in Apeldoorn ondanks de fundamentele christelijke uitgangspunten wel aandacht voor oosterse religies (zoals hindoeïsme en boeddhisme) en ook voor de islam en met een beetje goede wil zou die belangstelling kunnen worden gezien als een wegbereiding voor de latere *New Age*. Alle kleine beetjes zullen hebben bijgedragen aan de veranderingen die in de jaren zestig manifest werden, met het uitbreken van de nieuwe tijd – in totaal andere zin dan Kaiser, Hofmans, Juliana en de anderen hadden gedacht. Zo bezien kan het Oude Loo getypeerd worden als een beweging die zich net naast de tijd bewoog en daardoor in een aantal opzichten kwetsbaar was – en dat zou nadelig blijken voor de initiatiefneemster koningin Juliana.